

BÜŞRA NUR TOPAL AKDOĞMUŞ • Çapanoğulları

BÜŞRA NUR TOPAL AKDOĞMUŞ İstanbul Üniversitesi'nde aldığı Psikoloji lisans eğitiminin ardından bir süreliğine Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde gözlemci olarak bulunarak deliliğin kurumsal idaresi üzerine alan araştırması yürütmüştür. "Cumhuriyetin İnşasında Taşrada Muhalefet: Çapanoğulları'nın İki Rejim Etrafındaki Dönüşümü" başlıklı sosyoloji çalışmasıyla doktorasını tamamlamıştır. 2021 yılında yayımlanan "Sosyal Temsilde Yarım Erkeklik: Et Yemeyen Erkeklerin Toplumsal Durumu" adlı araştırma makalesiyle sosyal bilimler araştırma alanında *Strata Dergi* tarafından V. İlişkisel Sosyal Bilimler Kongresi'nde verilen teşvik ödülüne layık görülmüştür. Sosyal psikoloji ve tarihsel sosyoloji alanlarına temas eden çalışmalarının yanı sıra ilgili olduğu başlıca araştırma alanları siyasal psikiyatri, isyan ve devrimler, elit teorileri ve gündelik yaşam sosyolojisidir. 2019 yılından itibaren Samsun Üniversitesi'nde görev yapmaktadır.

İletişim Yayınları 3517 • Araştırma-İnceleme Dizisi 601

ISBN-13: 978-975-05-3794-3

© 2025 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2025, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFLARI Muavenet-i Milliye ekibi
ve CHP'li Çapanoğlu Muhlis Bey ile ailesi

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Nebiye Çavuş

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BÜŞRA NUR TOPAL AKDOĞMUŞ

Çapanoğulları

Taşra Elitinin Dönüşümü

*Kız kardeşlerim
Şüheda Betül ve Zeynep İrem'e...*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	11
SUNUŞ.....	15
YÖNTEM	19
SÜREKLİLİK ÖRÜNTÜSÜNDEKİ SORU İŞARETLERİ: ÇAPANOĞULLARI'NDAN OLMAYAN ÇAPANOĞLU'LAR.....	25
BİRİNCİ BÖLÜM	
ÇAPANOĞLU SEÇKİNLEŞMESİNİN İLK ADIMLARI	29
Çapanoğulları'nın Bozok Sancağı'nı elde etmeleri.....	35
Âyanların kurumsallaşan sisteme intibakı.....	39
Çapanoğlu seçkinleşmesini nasıl konumlandırmalı? Ya âyan değilseler?.....	45
Seçkin mesleklere yönelim: Kapıkulu istihdamında Çapanoğlu örüntüsü.....	53
Çapanoğlu ailesinin kapıcıbaşları.....	54
Âyanların sermayedar olarak palazlanmaları.....	57
Çapanoğulları'nın kültürel soylulukları.....	58
Osmanlı taşrasından güldürmeyen fıkralar: Eşraf ve köylü.....	65

Bürokrat mı müşkülât mı?: Naz ile yüksünen Canikli Ali'yi dizginleyici irade olarak Çapanoğulları.....	69
İlk kuşak Çapanoğulları'nın bürokratik kariyerleri.....	71
Çapanoğlu Ahmet Paşa (1728-1765).....	72
Çapanoğlu Mustafa Bey (1768-1782).....	77
Seçkinleşmenin zirvesi: Süleyman Bey (1782-1813) ve Çapanoğulları'na “malikâne üzere tevcih”.....	83
İtaat siyaseti ve emredici cesaret: Protest vaziyet alışlar.....	87
Çapanoğulları'na ait sancaklar.....	91
Süleyman Bey'in oğullarının kariyer süreçleri.....	92

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET'E GEÇİŞ SAHNESİNDE ÇAPANOĞULLARI	97
Arzuhalci Hâfız Şahab'ın göze çarpan görünmezliği.....	111
Hâfız Şahab'ın protest kişiliğinin Çapanoğlu Hadisesi'ne uzanımları.....	115
İsyân, itaatsizlik veya “o talihsizlik”: Olaylara başlangıç noktası tayin edilebilir mi?.....	125
“Kışkırttılar!”dan “Amacımız bu değildi”ye: Resmî tarihyazımı ile hatıratların mukayeseli incelemesi.....	137
Çapanoğlu biraderler: Edib Bey, Celal Bey ve Halit Bey.....	144
Çapanoğlu Mustafa Edib Bey (1859-1925).....	145
Çapanoğlu Mahmud Celeleddin Bey (1861-1936).....	157
İsyana mecbur kalmak: Hakiki müsebbip aranıyor.....	176
Çapanoğlu isyanının duygusal arkeolojisi.....	179
Üç artı bir: Çapanoğlu Salih Bey'in politik konumlanması.....	186
Çapanoğlu Hadisesi'nde adı geçen aktörlerin ağıdaki görünüşleri.....	206
Taşın altındaki kökler: Rizomatik yükseliş.....	214
İşe yarar bir söylenti: Çapanoğulları ve hilafet.....	216
Çapanoğlu muhalefetinin Tanzimat dönemindeki işaretleri.....	219

Çapanoğulları ve geçiş dönemi eşkıyaları.....	222
1920 yılının yarı yolda bırakılan Yozgat eşkıyaları.....	230
Kendi halinde maden ararken olaylara karışan eşkıya: Giresunlu Çekiç Ahmet.....	233
Eşkıya perspektifinden Çapanoğlu kalkışması.....	236

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ DEVLET DÜZENİ: ÇAPANOĞULLARI'NIN STRATEJİK UYUM ARAYIŞLARI	245
1920 sonrasındaki teşebbüsler: Çapanoğlu ailesinin Cumhuriyet sonrası ahvali.....	250
1920 sonrasında devletle yeniden müzakere: Aşiretler dayanışması.....	252
Çerkes Ethem'i misafir eden Çapanoğlu Derviş Bey ve ailesi: "Biz isyan eden Çapanoğulları'ndan değiliz".....	260
Hariciyeden devam eden Çapanoğulları ve prosopografileri.....	262
Çapanoğlu soyadını değiştiren bir diplomat: Nazif Cuhruk.....	267
Çapanoğlu kökenli diplomat baba-oğul: Divanlıoğlu ailesi.....	270
Musallatın gölgesinde yaşam: Geçmiş çıkageldiğinde.....	274
Tarihe değmeyen yeni Çapanoğlu anlatıları.....	277
Yaşayan Çapanoğulları'nın uyum stratejileri.....	281
EKLER	287
KAYNAKÇA	309
ALBÜM	321

TEŞEKKÜR

Bu çalışma kaleme alınırken titiz değerlendirme ve yönlendirmeleriyle emeğini esirgemeyen Doç. Dr. Hatem Ete'ye güler yüzlü desteklerinden dolayı en içten şükranlarımı sunarım. Yapıcı eleştirileriyle araştırmama katkı sunan Prof. Dr. Zafer Çelik ve Prof. Dr. Necmettin Doğan'a teşekkür ederim. Kendilerinin nezaketli ve müşfik tutumları, yazma motivasyonumu çok kez olumlu yönde etkiledi. Ayrıca Doç. Dr. Mehmet Özcan ve Dr. Bahattin Cizreli, bu çalışmanın nihai halini okuyarak görüşlerini sundular. Değerli katkıları için içtenlikle teşekkür ederim.

Çalışma nihayete ererken Düşünce Tarihi Topluluğu, "100. Yılında Cumhuriyet'i Düşünmek" başlıklı bir program serisi düzenledi ve topluluğun tevaccühüyle bu seride bana da konuşma fırsatı sunuldu. Bu vesileyle araştırmamı çok değerli tarihçiler arasında tartışma imkânı elde ettim. Aralarında olmaktan memnuniyet duyduğum ve bana çok değerli arkadaşlar kazandıran topluluğa ne kadar teşekkür etsem az. Dr. İlbey C.N. Özdemirci, metnin ilk halini etraflıca inceleyerek çalışmanın müspet ve tenkit edilebilir yönlerini ortaya koydu. Kitaplaşması için cesaretlendiren Özdemirci'dir. Kıymetli vaktini ayırarak verdiği emek ve gösterdiği dostluk için kendisine teşekkür ederim.

Araştırma sırasında tanıştığım pek çok değerli insan oldu. Görüşlerine yer verdiğim ancak isimlerini gizli tutmamı rica eden Çapanoğlu bürokratlarına, yoğun mesaieleri arasında bana vakit ayırdıkları için teşekkürü borç bilirim. Bununla birlikte üst zümreleri çalışırken görünür olmayan aktörlere de yer vermemin isabetli bir karar olduğunu bir eşkiya torunuyla gerçekleştirdiğim sözlü tarih görüşmesinde fark ettim. Bu anlamda Siyami Yozgat'a, görüşmeler kapsamında ayırdığı vakit için hem de anlattığı eşkiyalık hikâyeleriyle boşlukları doldur-mama fırsat sunduğu için çok teşekkür ederim. İstanbul'da yaşıyorken her gün yolumun düştüğü Vefa semti, Çapanoğulları'na yönelmemle beraber başka bir yüzünü gösterdi. Bazı Çapanoğulları'nın, Şeyh Ebu'l Vefa Camii Haziresi'nde medfun olduklarını öğrendiğimde ilk isim Dr. Serhat Aslaner'i aramak oldu. Mezar taşı fotoğraflarını sunarak bilgileri teyit etmeme yardımcı olduğu için Aslaner'e teşekkür ederim.

Yozgat'ın manevi otoritelerinden Dr. Ali Şakir Ergin, bu çalışmaya önemli düzeyde katkı sundu. Arşiv araması sürecin-deyken bazı kaynakları sormak adına vakıf kütüphanesini aradığımda telefonu, latif üslubu olan bir İstanbul beyefendisi açtı. Meramımı dile getirdikten sonra konuyla ilgili Ali Şakir Ergin'den bahsettim ve görüşlerini almak üzere görüşmeyi arzuladığımı ancak henüz bir iletişim yolu bulamadığımı beyan ettim. Telefonun ucundaki beyefendi, "Kendisi benim," dedi ve daha ilk dakikadan berrak zihniyle önemli yönlendirmeleri oldu. Ziyaretlerim sırasında Almanya'dan getirttiği nüshalar ve bir taşra kütüphanesine kazandırdığı nadir eserlere de şahitlik etme şansına eriştim. Sayesinde Çapanoğlu Edib Bey'in kaleme aldığı metnin orijinal nüshasını ve içeriğini görebildim. Dr. Ali Şakir Ergin'e ne kadar teşekkür etsem az.

Aile üyelerinden Abdulkadir Çapanoğlu'na özel olarak teşekkür borçluyum. Çapanoğlu aile tarihi denildiğinde ilk başvuru kaynağı Abdulkadir Bey'dir. Çalışmamda kendisinin tarihyazım pratiğini de nesneleştiren, tarihyazımı etrafında aldığı pozisyona da eleştirel bakabilen bir anlatı kurdum. Süreçteki emeklerinden ve akademik çalışmalara olan destekleyici

tutumundan bahsetmemek mümkün değil. Kitap sonunda bir albüm yer alıyor. Bu bölüm, Abdulkadir Bey'in paylaştığı aile fotoğrafları sayesinde oluştu. Albümde verilen açıklamalar ise yine kendisinin gazete yazıları üzerinden edindiğim malumata dayanıyor. Abdulkadir Bey beş yıl boyunca belirli aralıklarla kendisini rahatsız etmeme müsaade edecek hoşgöründe değerli bir insan. Benim sorularıyla, kendisinin cevaplarıyla düzeyli bir tartışma imkânı elde ettik. Aramızdaki kuşak farkını kapatan kalenderliğiyle bu çalışmaya katkısının çok olduğunu belirtebilirim.

Benim kuşağım için Tanıl Bora, saygın bir sosyal bilimci, bir rol model. Nezaretinde yayımlanan kitaplar arasına bu çalışmanın da ekleniyor olması, benim için büyük şans. Müşfik tutumu ve yol göstericiliği için en içten şükranlarımı sunarım.

Hayatım boyunca her daim yanımda olan ve çocukluğumdan itibaren bütün yaratıcı teşebbüslerime kulak veren kıymetli babacığma ne kadar teşekkür etsem az. Bir öğretmen maaşının verebileceği imkânı üç kızını okutmak için sarf ederek topluma bir doktor, bir avukat ve bir psikolog kazandırdı. Bu tez onun gölgesinde yazıldı. Tez yazım sürecimde annem, hem eğitim veriyor hem de bir üniversitede yeni bir bölüm okuyordu. Onun azmi, her yere uzanan enerjisi ve zamanı dolu dolu değerlendiren canlılığı, bana hem güç hem neşe oldu. Bana iki güzel kız kardeş veren sevgili anneciğim ve babacığım, bu tezin mimarlarıdır.

Sevgili eşim Sedat'ı, özel teşekkür için, sona bıraktım. Yollarımız tez yazım sürecinde birleşti ve parçalı bulutlu Samsun'a güneş açtı. Varlığıyla, şefkat ve neşesiyle dünya hayatında güzel bir yol arkadaşlığı sunan; sevdiğim çiçekleri ve renkleri tanıyan, çalışma sürecinde bilgisayarımın yanındaki vazoyu boş bırakmayan kıymetli eşime, birlikte geçirdiğimiz bütün güzel günler için teşekkür ederim.

SUNUŞ

Bir psikolog olarak insanların benlik sunumlarını, aidiyet hissettikleri gruplarda ne tür motivasyonlarla hareket ettiklerini seyreder dururum. Farklı gruplar arasındaki anlaşmazlıkların başlangıç ve gelişim seyri ile uzlaşma halinin nasıl geliştiğini takip etmekten kendimi alamam. Aktörlerin, hangi durumlarda hangi argümanları ürettikleri, içerisinde buldukları krizleri aşmak için ne tür çarelere başvurdıkları, kısacası savunma stratejileri, iflah olmaz bir gözlemci olarak ilgi alanımdadır. Toplumun kanaat kantarıyla tartıldığında uyumsuz bulunan ve ötelenen karakterler veya kendini ifadeden yoksun damgalılar, özel olarak dikkatimi çeker. Ayrıkçılar; deliler, asiler, suçlular ve uyumsuzlar, bir kez bakıp da geçemediğim kimselerdir. İnsanların nereden geldiklerine, mensubu oldukları zümrelerde kendilerini nasıl gerçekleştirdiklerine ve kendi iradelerine, benlik kurgularına rağmen toplumun ve devletin yapısal tazyikiyle neye evrildiklerine meraklıyım. Salah Birsel'in *Dört Köşeli Üçgen*'de bahsettiği karakter; gözlemciliğe kendini kaptıran, bir türlü durduramayan ve bir süre sonra kendi gözlemleyiş biçimini de gözlemlemeye başlayan o amansız gözlemciyi iyi tanır, onu derinden anlarım.

Ait olduğumuz grupların reflekslerimiz üzerinde yönlendirici olduğunu düşünürüm. Grubun normatif etkisinin dışına çı-

kabilmek, yoğun psikolojik direnç ve güçlülük gerektirir. Örneğin herkesin el çırdığı bir ortamda ellerini bağlayarak çiçek olmak, kolay değildir. Bu haliyle grup motivasyonlarını anlamaya yönelik bir gözlemci olarak, aktörlerin itaat ettiklerinde ne elde ettiklerine veya karşı çıkış eğilimleri güçlendiğinde ne tür kazanım ve kayıplar yaşadıklarına bakarım. Çapanoğlu aile tarihini anlamaya yönelmem, bütün bu anlattıklarımla yakından ilgili. Tarihin bir noktasında “hain-i vatan” olarak nam salmalarına rağmen devlet düzeyinde muteber pozisyonlarını koruyabilen aktörlerin ne tür bürokratik yatkınlıkları olduğu, benim için uzun süreli bir merakın konusuydu. Bir süredir isyan ve devrimleri merkeze alarak toplumsal hareketliliklere yönümü çevirmişken Çapanoğulları’na dair biriken ön-anlamalarımı, sosyolojinin araştırma araçlarıyla değerlendirmek istedim.

Böyle bir sürece giren herkesin yolunun kesiştiği gibi beni de Osmanlı elitleriyle ilgili büyük bir literatür karşıladı: Merkez-çevre diyalektiği, Atüt tartışmaları, Weberci patrimonyalizm, sultanistik rejimler ve güçlü devlet geleneği (*strong state*). Bu literatürü takip ederken, edindiğim bazı gözlemlerin büyük anlatılarla örtüşmeyen tarafları olduğunu fark ettiğimde, bir yanılğı içerisinde olup olmadığını teyit etme amacıyla sosyal çevremi genişletme ihtiyacı hissettim. Bu süreçte tarihçiler arasında bulunmaya gayret ederek ne tartıştıklarına ve mevcut literatüre nasıl yaklaştıklarına dikkat kesildim. Peşinden gittiğim bu merak vesilesiyle yolum çok değerli tarihçilere ve alternatif tarihyazımlarına çıktı.

Bu araştırmanın denk geldiği dönemde tarih ile sosyolojinin kesişim noktasında aşağıdan tarih çalışmalarının hız kazanarak alanda belirginleştiğini fark ettim. Diğer taraftan tarihçiler arasında sosyal tarihe ilginin yüksek olduğunu ve bu tür metinlerin makbul bulunduğunu fark ettim. Bu sırada, çalışmalarını çok beğendiğim İlbey C.N. Özdemirci (2022) ve yanı sıra Murat Metinsoy (2010, 2021), sırasıyla devlete toplumdan bakmak (*state in society approach*) ve halkın itici gücü (*the power of the people*) ifadelerini fısıldıyordu kulaklarımıza. Oktay Özel (2024), Katamizeler’in tarihini, kendi düşünömselli-

ğini de harekete geçiren bir tarihçilik yöntemiyle yazıyordu. Bu yaklaşım, görece daha büyük anlatılardan çok daha fazla heyecanlandırıyordu beni; gözlemlerimi yansıtmada kullanışlı araçlar bulduğumu hissediyordum. Çünkü bu çalışma, tümden-gelerek bir teoriyi onaylatma amacı taşıyor; bilakis inceleme nesnesini konuşurma ve bu konuşmaları veri kabul etme anlayışına sahipti. Bir gözlemden yola çıkıyordum ve bu gözlem, 1920 tarihli Çapanoğlu Hadisesi etrafında, sosyal temsilde yer eden çatışma ve huzursuzluğu, “Yozgat isyanı yoktur” söylemini zemin alıyordu. 1920 yılında Çerkes Ethem kuvvetleriyle Arapseyfi’de çarpışan aktörler bugün yoklardı. Ancak halen sönümlenmeyen bir tartışmanın, yaşayan hafızanın konusuydular. Dolayısıyla genel kanaatin ve resmî anlatının dışında da bir tarih ve gerçeklik olabileceğini işaret eden ilk gözlemlerim, devlete aşağıdan bakmamı gerektiriyordu. Yanı sıra isyan literatüründe ekseriyetle öncülerin isyanına odaklanılmasını aşmak, bir zaruriyetti. Yörede adları kulaktan kulağa gezmesine rağmen resmî anlatıda yer almadıklarını gördüğüm Arzuhalci Hâfız Şahab, Çekiç Hüseyin, Celeboğlu Kara Mehmet, Jandarma Salim’i gölgede bırakan perdeyi birimizin indirmesi gerekiyordu. Bu niyetlerle tarihte var olmuş ve eylemleriyle Mütareke dönemindeki bir toplumsal harekete yön vermiş olan bu özneleri konuşurmak istedim.

Uzun süreler boyunca taşra toplum düzeninden Osmanlı merkez bürokrasisine kadar birçok alanda görev alan Çapanoğulları’nın iki rejim etrafındaki dönüşümünü konu edinen bu inceleme, ailenin Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet sonrasına kadar benimsediği “hem emredici hem itaatkâr” siyaseti merkeze alıyor. Bu sırada Çapanoğlu Hadisesi’ne geniş bir yer veriyor. 1920 tarihli Çapanoğlu kalkışmasının böylesi bir çalışmada örnek olay seçilmesinin önemli nedenleri var. İlgili vaka resmî kayıtlara “Ankara Hükümeti’ne karşı teşekkül eden en güçlü direniş” olarak geçmiş durumda. Bununla beraber taşra seçkinleri ile sıradan halkı aynı düzlemde buluşturan geniş katımlı bir örgütlenme olduğunu düşünüyorum ve dolayısıyla Cumhuriyet’in teşekkülünde taşrada beliren direnişe dair güçlü

bir temsil olduğunu ileri sürüyorum. İlgili olayda Çapanoğulları'nın, köylüler, etnik gruplar ve eşkıyalarla uzlaşısı içerisinde olduğu görülüyor. Resmî tarih anlatısı, farklı motivasyonlara sahip olan toplumun bu farklı kesimlerinin nasıl bir araya geldiğini yansıtmıyor. İsyân anlatılarında bireylerin bağlantı ağlarına ve reflekslerine yer verilmemesinin, önemli bir eksiklik olduğu kanaatindeyim. Bu eksikliğin giderilmesi adına devlet, bürokratik seçkinler ve toplumun diğer katmanları arasındaki ilişkiselliklere odaklı bir üst anlatı kurmayı hedefledim.

Çapanoğlu Hadisesi, dönemindeki diğer muhalefet pratiklerinden farklı olarak, geniş bir tabakayı yansıtan güçlü bir toplum fotoğrafı. Öyleyse bu harekete katılım gösterme oranı açısından toplumun geniş bir katmanının niçin böylesine yüksek bir iştaha sahip olduğunu temellendirmek gerekir. Bu doğrultuda ağ analizi yoluyla Çapanoğlu ailesinin hangi stratejileri izleyerek bu geniş örgütlenme ağını oluşturulabildiği üzerinde duruyorum. Geliştirdiği siyaset yöntemleriyle hem taşra dinamiklerinde hem de Bâb-ı Âlî'deki kadrolarda kendisini güçlü bir şekilde gösteren aile, 1920 yılına gelindiğinde köylüler, etnik gruplar, eşraf ve eşkıyalarla uzlaşısı içerisinde hareket ediyor. Dahası aile, merkezde bulunan bürokrat ve muharrirlerin nüfuzlarından yararlanarak zümre çıkarlarını muhafaza etmeye yöneliyor. Bütün bu gruplarla aynı anda uzlaşısı içerisinde hareket edebilen bir ailenin bürokratik dehasının bugüne değin ele alınmaması, bu çalışmanın literatürdeki önemini oluşturuyor. Bugüne değin olumsuz çağrışımlarıyla kulaktan kulağa dolaşan “Her taşın altından bir Çapanoğlu çıkar” deyimini bu çalışmayla beraber artık, bir manevra kabiliyeti ve politik maharet türü olarak “Çapanoğlu siyaseti” etrafında düşünmeyi teklif ediyorum.

“Ekmek Teknesi” dizisinde Heredot Cevdet'in kahvehanede anlattığı menkıbeler huşu içerisinde dinlenirken, anlatı bittiğinde “İyi de aga! Kafama bir şey takıldı,” diyerek bütün büyü-yü bozan Kıl Kasap yerine bu kez ben soruyorum: İyi de aga, her taşın altından çıkmayı nasıl başarmışlar?